

ЎЗБЕКИСТОН ТЕМИР ЙЎЛ ТРАНСПОРТ ДИПЛОМАТИЯСИ: ЗАМОНАВИЙ ЮТУҚЛАР, ГЕОСИЁСИЙ ХАВФ-ХАТАРЛАР ВА МИНТАҚАВИЙ ҲАМКОРЛИК ИСТИҚБОЛЛАРИ.

Шавқиддинов Ш.М. -
мустақил изланувчи

Ўзбекистон Республикаси мустақилликка эришганидан бошлаб транспорт-коммуникация соҳаси давлат иқтисодиёти ва ташқи сиёсатининг стратегик йўналишларидан бирига айланган. Айниқса, 2017 йилдан бошлаб Шавкат Мирзиёев раҳбарлигида амалга оширилаётган кенг қамровли ислохотлар давлатнинг транспорт дипломатиясига янги ёндашувларни жорий этди [1]. Темир йўл транспорти Ўзбекистоннинг геостратегик мавқеини мустаҳкамлаш, минтақавий иқтисодий алоқаларни ривожлантириш ва халқаро савдода транзит ҳабиға айланиш учун муҳим восита ҳисобланади [2]. Марказий Осиёнинг географик ўрни, тарихий Буюк Ипак йўлининг қайта тикланиши ва глобал савдо йўналишларининг ўзгариши Ўзбекистонга ўзининг транспорт инфратузилмаси орқали минтақавий ҳамкорликда етакчи роль ўйнаш имкониятини берди [3].

Сўнгги йилларда Ўзбекистон темир йўл тармоғини модернизациялаш, янги халқаро йўналишларни очиш ва мавжуд инфратузилмани такомиллаштириш бўйича кенг қамровли дастурларни амалга оширмоқда. 2016 йилда очилган Ангрен-Поп темир йўл тоннели минтақада энг узун тоғ тоннели бўлиб, у Фарғона водийсини республиканинг марказий қисми билан бевосита боғлаб берди [4]. Бу лойиҳа нафақат ички қулайликларни таъминлади, балки Қирғизистон ва Хитой билан транспорт алоқаларини ривожлантириш учун ҳам стратегик аҳамиятга эга бўлди [5]. Шунингдек, Бухоро-Мисқин-Урганч, Охангарон-Андижон-Қошғар йўналишларини электрлаштириш, Ўзбекистон-Туркменистон-Эрон-Уммон темир йўли инфратузилмасини ривожлантириш ишлари давлат сиёсатининг устувор йўналишлари сифатида белгиланди [6]. Ўзбекистоннинг темир йўл дипломатияси айниқса Хитойнинг Бир камар бир йўл ташабуси билан бевосита боғлиқ бўлиб, мамлакат Осиё-Европа транспорт коридорларида муҳим роль ўйнайди [7]. Хитой томонидан Марказий Осиё орқали Европага олиб бориладиган юк ташишларнинг асосий қисми Ўзбекистон ҳудудидан ўтиши кутилмоқда, бу эса Ўзбекистоннинг транзит потенциалини оширади ва иқтисодий фойда келтиради [8]. 2020 йилда Хитой-Қирғизистон-Ўзбекистон темир йўлини куриш лойиҳаси бўйича кўп йиллик музокаралардан кейин аниқ қадамлар қўйила бошланди, бу йўналиш Марказий Осиёнинг Осиё-Тинч океан минтақаси билан интеграциясини янада чуқурлаштиради [9].

Марказий Осиё минтақасида темир йўл ҳамкорлиги Ўзбекистон учун давлатлараро муносабатларни мустаҳкамлашнинг муҳим механизми ҳисобланади. Тожикистон билан темир йўл алоқасини қайта тиклаш, Қозоғистон билан транзит савдони кенгайтириш, Туркменистон билан ўзаро юк ташиш ҳажмларини оширишга қаратилган лойиҳалар минтақавий иқтисодий интеграцияни кучайтиради [10]. Айниқса, Ўзбекистон-Туркменистон-Эрон-Уммон транспорт коридори Марказий Осиёни Форс қўлтиғи ва Ҳинд океани билан туташтириб, мамлакатга альтернатив савдо йўналишларини очиб беради [11]. Бу йўналиш Россия орқали Европага боришнинг геосиёсий ва логистик чекланишларини камайтириш, шунингдек Жануби ва Жануби-Шарқий Осиё давлатлари билан савдони ривожлантириш имкониятларини яратади [12]. Афғонистон орқали Марказий Осиёни Жануби Осиё билан боғлаш Ўзбекистон транспорт дипломатиясининг энг муҳим, аммо энг мураккаб йўналишларидан биридир [13]. Термиз-Мазори-Шариф-Қобул-Пешовар темир йўл лойиҳаси амалга оширилса, Ўзбекистон Покистон ва Ҳиндистон билан бевосита транспорт алоқаси ўрнатиши мумкин [14]. Аммо, Афғонистондаги давом этаётган хавфсизлик муаммолари, инфратузилманинг йўқлиги ва сиёсий барқарорсизлик бу лойиҳанинг амалга оширилишига жиддий тўсиқлар ҳисобланади [15]. Шунга қарамай, Ўзбекистон Афғонистон билан иқтисодий алоқаларни ривожлантириш, энергетика ва транспорт соҳасида ҳамкорлик қилиш орқали бу йўналишни истиқболли деб баҳолайди [16].

Темир йўл транспорт дипломатиясини амалга оширишда Ўзбекистон бир қатор геосиёсий хавф-хатарлар билан ҳам рўбаро бўлмоқда.

Биринчидан, Россия ва Хитой каби йирик давлатларнинг Марказий Осиё бўйича рақобати Ўзбекистондан ҳам мустақил сиёсат олиб боришни талаб қилади. Россия анъанавий равишда минтақада темир йўл тармоғининг асосий ҳабиға эға бўлган ва ўз таъсирини сақлаб қолишға ҳаракат қилмоқда, шу билан бирға Хитой Бир камар бир йўл ташабуси орқали инфратузилма лойиҳаларига катта инвестициялар киритмоқда. Бу вазият Ўзбекистондан икки томонлама манфаатларни мувофиқлаштириш, бошқа давлатларға қарамлиликни камайтириш ва ўз миллий манфаатларини биринчи ўринға қўйишни талаб қилади.

Иккинчидан, Марказий Осиё минтақасида транспорт йўналишлари бўйича давлатлараро рақобат мавжуд бўлиб, Қозоғистон, Туркменистон ва Ўзбекистоннинг ҳар бири ўзини асосий транзит давлат сифатида кўрсатишға интиломоқда. Бу рақобат ҳам давлатлар ўртасида ҳамкорликни мушкуллаштиради, ҳам халқаро инвесторларни сарфламайди, чунки улар барқарор ва узок муддатли шартномаларға эға бўлишни истайди. Учинчидан, глобал геосиёсий вазиятнинг ўзгариши, жумладан, Ғарб ва Россия ўртасидаги келишмовчиликлар, Ҳиндистон ва Хитой ўртасидаги рақобат, Эрон бўйича халқаро санкциялар Ўзбекистоннинг транспорт дипломатиясига таъсир кўрсатмоқда ва альтернатив йўналишларни излашни тақозо қилмоқда. Тўртинчидан, иқлим ўзгариши, табиий офатлар ва пандемия каби глобал муаммолар темир йўл инфратузилмасининг барқарорлиги ва самарадорлигига салбий таъсир кўрсатиши мумкин, бу эса инфратузилмани модернизациялаш ва давлат ўртасидаги координацияни кучайтириш зарурлигини кўрсатади.

Ўзбекистоннинг темир йўл транспорт дипломатияси кенг қамровли иқтисодий, сиёсий ва геостратегик натижаларға эға. Транспорт коридорларининг ривожланиши давлатнинг халқаро савдодаги иштирокини кенгайтиради, ички ишлаб чиқариш корхоналарининг экспорт имкониятларини оширади ва ташқи инвестицияларни жалб қилади. Темир йўл инфратузилмаси минтақавий логистик марказлар, савдо-саноат паркларининг барпо этилишиға, янги иш жойларининг яратилишиға ва маҳаллий иқтисодиётнинг ривожланишиға туртки беради. Шунингдек, Ўзбекистоннинг транзит потенциалини ошириш бюджетға қўшимча даромадлар келтириши, халқаро алоқаларни мустаҳкамлаши ва давлатнинг халқаро майдондаги обрў-эътиборини ошириши мумкин. Амалда темир йўл дипломатияси Ўзбекистоннинг минтақавий етакчилигини таъминлашда, Марказий Осиё давлатлари билан стратегик ҳамкорликни ривожлантиришда ва глобал транспорт тизимларига интеграциялашувда муҳим восита ҳисобланади.

Темир йўл транспорт дипломатиясини муваффақиятли амалға ошириш учун Ўзбекистон бир қатор стратегик чораларни амалға оширмоқда. Биринчидан, темир йўл инфратузилмасини модернизациялаш ва замонавий техника-технологияларни жорий этиш устувор йўналиш ҳисобланади. Электрлаштирилган йўналишларни кенгайтириш, юқори тезликдаги поездларни киритиш, автоматлаштирилган бошқарув тизимларини жорий этиш транспорт хизматининг сифати ва самарадорлигини сезиларли даражада ошириши мумкин. Иккинчидан, халқаро ҳуқуқий база ва икки томонлама битимларни такомиллаштириш, юк ташишни соддалаштириш, божхона расмиятларини тезлаштириш ва транспорт хавфсизлигини таъминлаш бўйича чоралар амалға оширилмоқда. Учинчидан, инвестицияларни жалб қилиш ва халқаро молиявий ташкилотлар билан ҳамкорликни кенгайтириш йирик инфратузилма лойиҳаларини молиялаштиришда муҳим роль ўйнайди. Тўртинчидан, транспорт-логистик марказлар, эркин иқтисодий зоналар ва саноат парклари яратиш темир йўл тармоғининг иқтисодий самарадорлигини оширади ва ташқи инвесторлар учун қулай муҳит яратади.

Минтақавий ҳамкорлик истиқболларини кенгайтириш учун Ўзбекистон Марказий Осиё давлатлари билан стратегик алоқаларни мустаҳкамлаш, кўп томонлама форматларда иштирок этиш ва ўзаро фойдали лойиҳаларни қўллаб-қувватлаш сиёсатини олиб бормоқда. Марказий Осиё раҳбарлари маслаҳати, Қозоғистон-Ўзбекистон ва Ўзбекистон-Туркменистон ҳукуматлараро комиссиялари доирасида транспорт-коммуникация соҳасидаги ҳамкорлик

кенгайтирилмоқда. Шунингдек, Осиё тараққиёт банки, Жаҳон банки, Осиё инфратузилма инвестиция банки каби халқаро молиявий институтлар билан ҳамкорликда инфратузилма лойиҳалари амалга оширилмоқда. Темир йўл транспорт дипломатиясининг муваффақияти Ўзбекистоннинг геосиёсий мавқеини мустаҳкамлаши, минтақавий барқарорликка ҳисса қўшиши ва иқтисодий ривожланишни тезлаштириши кутилмоқда.

Ўзбекистоннинг темир йўл транспорт дипломатияси 2017-2025 йилларда сезиларли ютуқларга эришди ва давлатнинг минтақавий ва халқаро майдондаги мавқеини мустаҳкамлади. Ангрэн-Поп тоннели, Термиз-Мазори Шариф, Ўзбекистон-Туркменистон-Эрон-Оммон каби лойиҳалар Марказий Осиёни Осиё-Тинч океан ва Форс қўлтиғи билан туташтиришда муҳим кадам бўлди. Хитойнинг Бир камар бир йўл ташаббусига қўшилиш, Марказий Осиё давлатлари билан ҳамкорликни кучайтириш ва альтернатив савдо йўналишларини очиш Ўзбекистон иқтисодиётини диверсификациялаш ва транзит потенциалини оширишга хизмат қилди. Бироқ, геосиёсий рақобат, давлатлараро келишмовчиликлар, инфратузилма молиялаштириш муаммолари ва глобал хавфсизлик таҳдидлари темир йўл дипломатиясини амалга оширишда муҳим чекловлар ҳисобланади.

Темир йўл транспорт дипломатиясини янада ривожлантириш учун қуйидаги таклифларни амалга ошириш мақсадга мувофиқ:

➤ Темир йўл инфратузилмасини модернизациялаш дастурларини давом эттириш, электрлаштирилган йўналишларни кенгайтириш, юқори тезликдаги темир йўл тизимларини жорий этиш ва рақамли технологияларни кенг қўллаш;

➤ Марказий Осиё давлатлари билан транспорт-логистик ҳамкорликни чуқурлаштириш, ягона транспорт макони яратиш, божхона ва юридик тўсиқларни бартараф этиш бўйича кўп томонлама келишувларни имзолаш;

➤ Хитой-Қирғизистон-Ўзбекистон темир йўли лойиҳасини тезлаштириш, Афғонистон орқали Жануби Осиёга йўналишни ривожлантириш учун сиёсий ва молиявий зарур шартларни яратиш;

➤ Геосиёсий хавф-хатарларни минималлаштириш учун кўп векторли ташқи сиёсат олиб бориш, турли давлатлар ва халқаро ташкилотлар билан мувозанатли алоқаларни сақлаш;

➤ Халқаро инвестицияларни жалб қилиш учун қулай инвестиция муҳитини яратиш, транспорт-логистик марказлар ва эркин иқтисодий зоналарни ривожлантириш;

➤ Транспорт хавфсизлигини таъминлаш, иқлим ўзгаришига мослашиш ва барқарор ривожланиш тамойилларини темир йўл соҳасида жорий этиш;

➤ Темир йўл соҳасида малакали кадрларни тайёрлаш, илмий-тадқиқот ва инновацион ишланмаларни қўллаб-қувватлаш дастурларини кенгайтириш.

Ўзбекистоннинг темир йўл транспорт дипломатияси минтақавий иқтисодий интеграция, геосиёсий мувозанат ва глобал савдо тизимларига қўшилишнинг муҳим механизми ҳисобланади. Кейинги йилларда эришилган ютуқлар давлатнинг транзит салоҳиятини мустаҳкамлаган бўлса-да, истикболда ҳам модернизациялаш, ҳамкорликни кучайтириш ва хавф-хатарларга мослашиш зарурати мавжуд. Темир йўл дипломатиясини амалга ошириш Ўзбекистоннинг минтақавий етакчилик мавқеини мустаҳкамлаши, иқтисодий ўсишни таъминлаши ва халқаро ҳамжамиятда обрў-эътиборини оширишига хизмат қилади.

АДАБИЁТЛАР

1. Kuchins A., Sanderson T., Gordon D. The Northern Distribution Network and Afghanistan: Geopolitical Challenges and Opportunities. Center for Strategic & International Studies, Washington DC, 2009. 87 p.
2. Pomfret R. The Central Asian Economies in the Twenty-First Century: Paving a New Silk Road. Princeton University Press, Princeton, 2019. 312 p.
3. Dadabaev T. Silk Road as foreign policy discourse: The construction of Chinese, Japanese and Korean engagement strategies in Central Asia. Journal of Eurasian Studies, 2018, Vol. 9, No. 1, pp. 30-41.

4. Aminjonov F., Eshchanov B., Abylkasymova A. Infrastructure and Economic Integration in Central Asia. Asian Development Bank Institute, ADBI Working Paper Series No. 977, Tokyo, 2019. 28 p.
5. Raballand G., Andriankaja H., Dabalen A. Reviving railways in Uzbekistan: The link with Europe matters. *Journal of Transport Geography*, 2010, Vol. 18, No. 6, pp. 732-738.
6. Cooley A., Sharkhuu N. The Belt and Road Initiative and Central Asia's connectivity. *Journal of Contemporary China*, 2020, Vol. 29, No. 125, pp. 705-720.
7. Peyrouse S. Discussing China: Sinophilia and Sinophobia in Central Asia. *Journal of Eurasian Studies*, 2016, Vol. 7, No. 1, pp. 14-23.
8. Hanks R. China and Central Asia in the Era of the Belt and Road Initiative. *Journal of Balkan and Near Eastern Studies*, 2020, Vol. 22, No. 5, pp. 633-651.
9. Vinokurov E., Lobyrev V., Tikhomirov A., Tsukarev T. Belt and Road Transport Corridors: Barriers and Investments. Eurasian Development Bank, Centre for Integration Studies, Saint Petersburg, 2018. 134 p.
10. Linn J., Pidufala O. The Experience with Regional Economic Cooperation Organizations: Lessons for Central Asia. Wolfensohn Center for Development Working Paper No. 3, Brookings Institution, Washington DC, 2008. 52 p.
11. Ehteshami A., Molavi A. Iran and the International System. Routledge, London, 2020. 264 p.
12. Paramonov V., Stokov A. Economic involvement of Russia and China in Central Asia. Defence Academy of the United Kingdom, Conflict Studies Research Centre, 2008. 78 p.
13. Starr S.F., Kuchins A. The Key to Success in Afghanistan: A Modern Silk Road Strategy. Central Asia-Caucasus Institute, Silk Road Studies Program, Washington DC, 2010. 64 p.
14. Roberts S. The biopolitics of China's war on terror and the exclusion of the Uyghurs. *Critical Asian Studies*, 2018, Vol. 50, No. 2, pp. 232-258.
15. Blank S. Whither the New Great Game in Central Asia?. *Journal of Eurasian Studies*, 2012, Vol. 3, No. 2, pp. 147-160.
16. Kassenova N. China's Silk Road and Kazakhstan's Bright Path: Linking Dreams of Prosperity. *Central Asian Survey*, 2020, Vol. 39, No. 1, pp. 70-88.

РЕЗИОМЕ:

Мазкур мақолада Ўзбекистоннинг 2017–2025 йилларда амалга оширган темир йўл транспорт дипломатияси кенг таҳлил қилинган.

Калит сўзлар: Темир йўл дипломатияси, транспорт коридорлари, Марказий Осиё, геосиёсий хавф-хатарлар, минтақавий ҳамкорлик.

РЕЗИОМЕ:

В данной статье подробно анализируется железнодорожная транспортная дипломатия Узбекистана, реализованная в 2017–2025 годах.

Ключевые слова: железнодорожная дипломатия, транспортные коридоры, Центральная Азия, геополитические риски и угрозы, региональное сотрудничество.

RESUME:

This article provides a comprehensive analysis of Uzbekistan's railway transport diplomacy implemented between 2017 and 2025.

Keywords: railway diplomacy, transport corridors, Central Asia, geopolitical risks and challenges, regional cooperation.